

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р **Иван Камбуров**
за дисертационния труд на
Райна Николова Йосифова
редовен докторант в катедра „Философия“
на **Философски факултет ЮЗУ**

Етико-естетическият език като форма на философска синтеза
за получаване на образователна и научна степен „доктор“
Професионално направление: 2.3. Философия
научна специалност: История на философията

Представената за рецензия дисертационна теза е посветена на един изключително съществен за философията и проблемен от теоретична гледна въпрос – необходимостта и актуалността от етико-естетическата експликация като философска синтеза (стр. 11). Така формулираната тема предполага, че обектът на изследването е проблемът за философския синтез, а предметът – етико-естетическият език в своето единство, синтез. Авторът конкретизира обекта до западната философия, а предмета до формиране на етико-естетическият език като синтеза в историко-философската концепция на Платон, неоплатонизъм, Аристотел, неаристотелизъм и стоицизъм, немска класическа философия и религиозен-екзистенциализъм (стр.11). На този фон се представя и целта на дисертационната теза - да обоснове възможността и актуалността на етико-естетическият език като форма на философска синтеза, в проучване на метафизичното развитие на основни етико-естетични концепции в историко-философски план (стр.11).

Доколкото става въпрос за рецепция на метафизични модели на етико-естетичен синтез в западната философия, освен разгледаните от докторанта, работата би била по-пълна ако бяха представени: моделът за етико-естетичен синтез на Лесинг (Лаокоон) в който етиката е иманентна същност на естетическия дискурс; онтологическата етико-естетическа синтетичност на Б.Кроче (Естетиката като наука за изразяването и обща лингвистика); естетическата теория на Т.Адорно, в която изкуството има своите трансцендентни основания, или неотомисткия проект на Ж.Маритен (Изкуство и схоластика) за триединния синтез като аналогия на трансцендентния „божествен отблясък“, който постоянно се нарушава в практиката и което води до конфликти и кризис, защото християнската цивилизация се е отдръпнала от мъдростта и съзерцанието и се е обърнала към „низши материи“.

Изучаването на етико-естетическия синтез се определя главно от миросгледната позиция на изследвателя. Основно се наблюдават две форми: първата разглежда етико-естетическото единство от гледна точка на историческото развитие (еволюционистки подход), а втората постига извънвремето, неисторическо, т.е. метафизическият характер на това синтетично единство, което е истинската цел на философията. Изследванията показват, че първата форма към настоящия етап е по-популярна сред изследователите. Към тази форма се придържа и Р. Йосифова, независимо, че в трета глава на изследването през Кантовия трансцендентализъм се проявява и теоретичната интенция към втората форма.

Според нас значението и актуалността на такова тематично изследване е изключително важно, както от метафизична, философско-теоретична и социокултурна гледна точка.

Какво имаме предвид? Синтезът като познавателна операция има множество различни форми.

В античната философия под синтез (на знанията се разбира получаване на знание за цялото (първоначалото - архе) чрез съединяване на достъпното и възможно знание за частите на това цяло. Аристотел придава на понятието синтез (от гр. σύνθεσις „съединение, свързване“; от συν – съвместно действие, съучастие+θέσις „разположение, разместване, разпределяне“) на знанието логически аспект, акцентирайки на факта, че синтезът на знанието е резултат от движението на мисълта от предпоставките към следствието в процеса на което се образува или „явява“ новото знание.

Но истинната философска същност на философския синтез ни представя И.Кант. За него синтезът на знанието е първото на което трябва да обърнем внимание, ако искаме да разберем произхода на нашите знания.

Именно за да обясни възможността на априорното синтетично познание, Кант изхожда не от нашите „познавателни способности“, а точно обратното, приема за начало синтезът като пораждащ факт от априорните елементи чрез който да обясни дейността на трансценденталното (чисто) съзнание. Поради епистемологическата функция на това съзнание Кант изследва структурата, функциите, възможностите за използване и границите на разсъдъка и разума.

Същността на тази процедура се свежда до разбирането, че в нашите съзercания и представи не може да се появи обект или предмет на познание, ако разсъдъкът не „свърже“ цялото многообразие, което е продукт на афицираната сетивност. Нито едно понятие по своето съдържание не може да възникне аналитически, тъй като там където по-рано разсъдъкът нищо не е свързал (съединил), той нищо не може да „раздели“. Поради това Кант подчертава, че първоначалното единно действие на разсъдъка е свързването на многообразието и това „свързване“ той нарича синтез.

В случая най-важния според нас момент е обяснението на това „свързване“, което е продукт от действията на разсъдъка, а функцията на тази разсъдъчна свързаност е да дава правилото за „a priori“ определяне мястото на всяко чисто понятие на разсъдъка, защото в противен случай познавателния процес би бил произволен или би зависел от случая. Този принцип е основополагащ за всяко човешко познание, тъй като разсъдъкът е способността ни „a priori“ да свързва и обединява многообразието ни от представи в единството (синтез) на аперцепцията.

Самото синтетично единство на наличното в съзercанията многообразие, в своята априорност е основание за твърдеството на самата аперцепция, която a priori предшества цялото наше мислене. В този смисъл самите синтетични „a priori“ съждения са възможни, ако изобщо отнасяме към възможното опитно познание формалните условия за съзercание „a priori“. По този начин условията за възможния опит са едновременно и условия за възможните предмети на опита и поради това те са обективно значими в синтетичните съждения „a priori“. От това следва, че предметът за нас е само понятие за нещо изобщо, т.е. нещо мислимо определено. Това понятийно единство което прави предмета необходим за нас не е нищо друго освен формално единство на съзнанието, но единство от съдържание което се различава от съзнанието.

Именно неемпиричната синтетична дейност на разсъдъка е смисловата същност на кантовия трансцендентализъм и основен елемент на трансценденталната философия. За Кант

разбирането на същността на трансцендентализма е в непосредствена зависимост от синтетичната дейност на разсъдъка.

Според него синтезът, или синтетическото единство на аперцепцията е точката в която се свързва трансценденталната употреба на разсъдъка, трансценденталната логика (която ни учи как да свеждаме към понятия не нашите представи, а чистия синтез на представите) и разсъдъка като такъв.

Уникалността на този кантов подход според нас е в получаването на ново теоретично знание в резултат на синтетична познавателна дейност посредством организирането на многообразния сетивен опит в някакво единство, структурата на което се задава от априорните форми на мислене.

На този фон се проявява философската значимост и желанието на дисертанта за „изграждане на едно органично единство на системно и научно изследване с цел конструирането на етико-естетическия език като форма на философска синтеза, през такива понятия, категории и релации от самата философия, като „калокагатия“ („красивото и доброто“), „благо“, „красота“, „свобода“, „възвишено“, „добро“, „зло“, „дълг“, „трансценденция“, „необходимост“ (стр. 189), чрез „историко-философски анализ“ (стр.11).

Коректно представения подробен, съдържателно-аналитичен и историко-философски текст свидетелства за перспективността на това и подобни на него изследвания. Появата на настоящото научно изследване в българската научна мисъл е с особена стойност, не само защото отсъстват такива изследвания, но и защото това изследване е задълбочено, с теоретично обоснована теза и демонстрира пространно и аналитично познаване не само на античната философска традиция и западноевропейските философски рефлексии спрямо етико-естетическия философски синтез. В този контекст ще отбележа, че съм впечатлен от много доброто познаване на философската проблематика, аналитичността и понятийната яснота на нейното изложение, начинът философски да се рефлексира върху специфичен тип предметност, логическата последователност на структурните елементи на изследването, изчистения, ясен и на моменти личностен словесен изказ на докторанта, качества които не са така характерни за подобен тип проекти.

Този съдържателен историко-философски проект е осъществен от Райна Йосифова – редовен докторант към катедра „Философия“, научна специалност: История на философията. Философски факултет, ЮЗУ „Неофит Рилски“ – гр. Благоевград (2016 – 2019г.) с научен ръководител доц.д-р Г.Донев.

Представения за рецензия дисертационен труд е в обем от 205 стр. и се състои от увод, три глави, 13 параграфа заключение и използвана литература. Литературата включва 158 заглавия на български, английски, руски и немски език (104 на кирилица и 54 на латиница).

Първа глава „Основополагане на етико-естетическия език като философски проблем“ (стр. 13-82) се структурира в три параграфа в които съдържателно се представя идейната архитектура на първоначалния, античен етико-естетически език на „красивото“ и „доброто“ в света на мита, последван от Сократовата и Платонова философия, която се разгръща в линейната прогресия на неоплатонизма в неговия античен, средновековен и ренесансов вариант.

Трябва да отбележим, че ако реализираме философски анализ в духа на заявената тема, то той не предполага намиране и установяване на съответствия между етическите и

естетическите категории, а предполага разкриване същността, трансценденталните основания за „неразделно-не-слетите“ в единство етически и естетически понятия.

Класическата философска хармония се определя от органичността (синтезът) на тези понятия, а дисхармонията, кризисът (антисинтезът) е абсолютизирането на някои от тези страни. Класическият древногръцки онтологичен статус на духовните ценности се проявява като синтетично триединство на истина, добро (благо) и красота и на феноменологично ниво се експлицира под формата на перихоресис, т.е. неслято-неразделно единство на тези три битийни ипостаси.

Всеки опит за онтология изисква наличието на първичен метафизичен смисъл трансцендентно отграничаване самодостатъчността на феномена, в противен случай всяко етико-естетично и гносеологично събитие и феномен е обречено на „смърт“. В случая онтологизмът на древногръцкия мироглед предполага изначално взаимопроникване на гносеологичните, етическите и естетическите начала на битието. Именно начала, а не категории. Съгласно класическата антична философия, битието на духа се определя от триадата – истина, добро и красота, отношението между които може да се обозначи с термина перихоресис – неслято-неразделимо единство.

Такъв тип метафизическо триединство на тези първоначала е своеобразна норма на античното философското мислене. Търсейки изначалните основания на етико-естетическия език като форма на философски синтез, не трябва да забравяме, че античния синтез на истината, благо (доброто) и красотата се представя като статична хармония на математически прекрасния космос, където обществените добродетели са право пропорционални на индивидуалната колагатия.

В този смисъл за древните гърци, благо, съвършенството, хармонията не са ценност, а пълнота на битието, която вещта носи вътре в себе си. Съвършенството е онтологично, докато ценност-та се намира пред оценяващия поглед на субекта. В този контекст трябва да разбираме, че базовите понятия на античната философия са синтетични тъй като в тях се проявява единството на първоначалата (архе). Не случайно М.Хайдегер (Тезисът на Кант за битието) определя битието в гръцката мисъл като „изсветляващо присъствие на вещите“. Авторът коректно детайлизира етико-естетическа реконструкция на Сократовата диалектика (стр.20-29).

Ще перифразираме - Философският подход на Сократ е в приемане тъждествеността (единството) на познавателното и етическото, пълнотата е в единството на благо и истина, подход който по късно се определя като етически рационализъм.

В работата се анализира платоновата концепция за „красота“, а изкуството се извежда през принципа за подражание (поезия, реторика, музика) (стр.20-31). В конкретния случай би следвало да се вземе предвид, че в търсене природата на Благо, Платон по своеобразен начин „смесва“ различни същностни, онтологични идеи. Целта е да получи „най-прекрасната и устойчива смес“ (вж. диалога Филеб). Именно единството на „съразмерността, красотата и истината“ са преработени на синтетичен модел на философстване. Идеята за това единство е пораждащия Космоса модел.

Във втора глава „Етико-естетическият език като философска синтеза в границите на аристотелизма“ (стр.82-111), която е най-малка (21 стр.) спрямо останалите две глави дисертантът логично в историко-философски контекст е посветил и представя спецификата на аристотеловата етико-естетическа синтеза (мимезис, фабула, катарзис, метафора)(стр.82-92),

извежда идеята за синтез в римското етико-естетическо красноречие и моралният образец на оратора (стр.93-102), акцентира на етико-естетическата синтеза в постигане на щастието като „невъзмутимост“ при стоиците (стр.102-105) и посочва особеностите на схоластична интерпретация на етико-естетическия език (стр.105-111). Аристотеловата етико-естетическа синтеза е представена аналитично от автора през понятието калогатия.

Античността изработва синтетичен инструментарий на философията. И действително такъв идеал който организира телесно-духовния живот на човека като осмислена цялост е калогатия-та. Аристотел заявява, че Благото има цел която сама по себе си е избрана достойно. Нравствено-прекрасните – са тези които сами по себе си заслужават похвали и самите те, и техните действия, на които са присъщи блага, прекрасни сами по-себе си (Евдемова етика).

Прекарасното и Благото за Аристотел са онтологични понятия, тъй като по природа са сами по себе си, т.е. по природа. На тази основа Аристотел формулира принципът на абсолютния синтез: „Нравствената красота е свършената добродетел“. В този контекст Аристотел утвърждава, че „мъдростта е добродетел“ тъй като е свързана с вечното и божественото. Това са първоначалата които са недоказуеми и непостижими със средствата само на разума, но тъй като мъдростта включва в себе си и ум-ът, насочен към първоначалата и знание насочено към доказване, то мъдростта е и добродетел. Поради това мъдростта за Аристотел е синтетично понятие, тъй като в него се концентрира постигането на първоначалото на битието.

Според нас схоластична, християнска интерпретация на етико-естетическия език може да се анализира през модела за синтез в християнската философия. Подобен синтетичен подход откриваме в принципа за тройната-ипостасността на Бога, изразяващ вътрешния диалог на взаимопроникване на Троицата основано на любовта като онтологически принцип. Този тип битие се изразява в учението за перихоресиса (гр.περιχώρησις) – взаимно органично проникване на частите една в друга.

Християнския синтез представлява динамично търсене на загубената духовна хармония на единството на истина, добро и красота, като разминаването между съществуващо и това което трябва да бъде достига есхатологични параметри. Противоречивостта на наличното битие е от една страна в нарушеното единство на триединното начало, а в същото време е налице постоянен стремеж към етико-естетическо единство – неразделност изразяващо, идеалната, висша цел на човешкото съществуване.

Третата глава „Етико-естетическият дискурс върху немската класическа философия“ (стр.112-189) отразява основната теоретична концепция на докторанта. Първо се реципира трансценденталната концептуализация категориите „дълг“, „красота“, „възвишеност“ и „благо“ в трансценденталната философия на И.Кант (стр.112-135). Разкрива се кантовото разбиране за спекулативността на знанието посредством „чистите“ съждения на разума и моралния аспект на съжденията на „практическия“ разум. По този начин според докторанта са възможни естетическите съждения, основани на синтезата на „чистия“ и „практическия“ разум, което от своя страна се оформя като „една етико-естетическа синтеза в границите на разума, създаващи рационални етико-естетически съждения“.

Авторът се придържа към разбирането, че „етичното при Кант доминира над естетичното с неговата идея за свобода на субекта, като морална категория“.

В този контекст искаме да подчертаем, че рационалистическият синтез на европейската философия от Новото време е своеобразна теоретична игра на петте класически схоластични трансценденции – ens (съществуващо), unum (единното), verum (истинно), bonum (благо), pulchrum (прекрасното), които загубвайки своята онтологична ценност създават възможността за тяхната диференциация за автономна онтологизация на основните духовни ценности.

Докторантът не отминава етико–естетическата позиция на Шелинг като синтеза на „трансценденцията“ и природата (стр.142-160). Р.Йосифов се придържа към разбирането, че етико-естетическият език на Шелинг е най-силно изразен в митологията, в която той вижда съвършения източник на божествено-природното единство чрез превеждане на метафората във формата на „схема“, „алегория“ и „символ“.

Според нас за отправна точка на този анализ биха служили думите на Шелинг (Философия на изкуството) „както и Бог, философията се извисява над идеите за истина, добро и красота в качеството и на общото за всички тях. Тя не разглежда поотделно истината, красотата или доброто, а това което е общо между всички тях като ги извежда от единен първоизточник“.

Хегеловата концепция за изкуството под формата на пребиваване на „абсолютния дух“ в историята като най-висша форма на рационалност (стр.160-168) е представена в историко-философски план.

На този фон се анализира и некласическият религиозно-екзистенциален ракурс на „красивото“ и „доброто“ (С.Киркегор, Н.Бердяев) (стр.168-189). С това докторантът завършва историко-философския ход на опредметяванията на етико-естетическия език. Чрез този завършек според нас логически може да се опише историческият резултатът от рационализирането на етико-естетическата форма на философски синтез.

С некласическите форми на етико-естетическия език в нашето съвремие се оформя друга картина, картина на разпад на философския синтез. Какво имаме предвид?

В съвременната философия разпадането на етико-естетическия синтез се разпредметява като абсолютизации на изходните три начала: абсолютизацията на доброто – в морализъм, който се опредметява в антихуманни политически идеологии; абсолютизацията на истината – в гносеологизъм, който създава предпоставки за господство на сциентизма; абсолютизацията на красотата в естетизъм, който е предпоставка за декадентски тенденции и примитивни форми на масовата култура.

По този начин в нашето съвремие се продуцират множество от несвързани картини за света в които отсъства единно смислово метафизично начало, което и поражда онтологическия хаос. Такъв модерен и постмодерен антисинтез само легитимира наличното разминаване между истина, добро и красота, абсолютизира тяхната атомарност, като неприема философското търсене на тяхното единство.

В резултат на това, благодарение онтологизирането на аналитиката на езика, която води до ирония и абсурд се любуваме без болка, без съжаление и като, че ли без надежда на разпада на света. На негово място се създават виртуални светове чрез които човечеството получава удоволствие тук и сега, вместо „класическия“ път към недостъпните идеали.

Този процес на разпад на синтеза на етико-естетическите категории поражда своеобразна антиномичност която във философски план не бихме я интерпретирали като

антидогматична или постмодернистка, а преди всичко като духовен кризис водещ до забравяне на абсолюта, което според нас е равнозначно на кризис на философското мислене като такова.

По принцип некласическите парадигмални опити за етико-естетически синтез като резултат достигат до разочарование в тържеството на разума, до разочарование от господството на рационализма, което поражда скептицизъм към всякакви форми на рационализъм както във философията така и в културата изобщо.

Това ни дава основание да резюмираме, че се намираме в епоха в която разумът в своята рационалност се формализира до степен в която загубва своята разумност. Този факт обосновава и питането ни, дали е основателен изводът до който достига И.Кант (в „Основи на метафизиката на нравите“)...това, че човешкия разум не може да направи понятен безусловния практически закон (какъвто трябва да бъде категорическия императив) в неговата абсолютна необходимост – това не е укор за нашата дедукция на висшия морален принцип (който е висш закон за свободата), а упрек към човешкия разум изобщо,... че ние не постигаме практически необходимостта на моралния императив, но ние постигаме неговата непостижимост...и по справедливост по-вече от това не може да се иска от философията, която в своите принципи се стреми да стигне до границите на човешкия разум.?

Двата основни извода в заключението съответстват напълно на теоретичните резултати.

Формулирани са четири приносни момента, които са изведени от проведения анализ.

Ще отбележим няколко факта, които правят впечатление при запознаването с текста:

1.Разменени са местата на обекта, предмета и целта на изследването.

2.Не става ясно по коя методологическа процедура за провеждане на научно изследване, каквато е законовата форма на дисертацията следва вместо заключение да бъде вмъкната цялата реферативна част от автореферата в резултат на което, самото заключение заема половин страница? Същата част е основа в автореферата на докторанта.

3.Изхождайки от спецификата на научното изследване в методологически план е целесъобразно актуалността на избраната тема да бъде аргументирана обстойно, докато в случая е представена на 1 стр.

Дисертацията е придружена от автореферат и съпътстващи документи. Авторефератът съдържателно следва структурата на дисертацията и в цялост възпроизвежда нейното съдържание. В автореферата коректно са отразени приносните моменти на разработката, обобщени са резултатите на изследването и е изведена тезата за защита.

Райна Йосифова е апробирала резултатите на своето изследване в 3 публикации по темата и 3 участия в научни конференции.

Декларирам, че нямам съвместни публикации с докторанта.

В заключение искам да обобщя, че представеният текст разкрива задълбочени теоретични познания на докторанта по темата на дисертацията, способността и да организира и осъществи самостоятелно научно изследване съгласно изискванията на нормативните документи, което ни дава легитимни основания за висока, а с това и положителна оценка на дисертационния труд с което напълно убедено препоръчваме на уважаемото научно жури да присъди на Райна Николова Йосифова образователната и научната степен „Доктор по философия“.

09.09.2019 г.

(проф. д-р Иван Камбуров